

Marta Banout

Uniwersytet Śląski
E-mail: mbanout@us.edu.pl

Michał Naczyński

Uniwersytet Śląski
E-mail: mnaczyński@us.edu.pl

Anna Pyszkowska

Uniwersytet Śląski
E-mail: a.pyszkowska@gmail.com

Postawy wobec osób starszych w kontekście kodów moralnych i moralnego dystansowania się

Abstract

21st century is the age of ageism as elderly people tend to suffer from isolation and discrimination. The study was exploratory and conducted to verify the relationships between moral foundations, moral distancing (mechanism of one's engagement in unethical behavior) and attitudes towards the elderly. It involved 302 subjects (208 women) from Poland, aged 12-58 ($M=25,51$; $SD=9,35$). The research revealed that moral distancing correlates negatively with foundations linked with caring and fairness, as well as with overall positive attitude towards older people. Only sanctity foundation correlates positively with contact frequency, probably as a result of religious/ethical orders. In the future, it is proposed to carry out a similar research, using implicit attitudes tests, as obtained results were as burdened with disturbance variable in the form of social approval.

Keywords: ageism; moral foundations; moral distancing

1. WSTĘP

XI wiek to czas przemian - osoby starsze stają się obywatelami drugiej kategorii i bywają grupą wykluczaną z życia społecznego. Mimo że starzenie się jest naturalną częścią życia (Bee 2004: 545), społeczeństwo zachodnie często traktuje starość jako degradację ciała i umysłu, a seniorów postrzega w kategoriach osób schorowanych, niesamodzielnych i będących ciężarem dla bliskich (Kilian 2004: 125-128). Tradycyjne wartości rodzinne, w których seniorzy pełnili rolę mentorów czy spadkobierców wiedzy rodu, zmieniają się z mocno konserwatywnych w bardziej liberalne - osoby starsze nie są już godne szacunku z samej racji swojego wieku. Zastanawiającym jest, co powoduje, że postawy wobec osób

starszych są współcześnie tak negatywne lub protekcyjne. W kontekście wspomnianych przemian postanowiono zbadać związek pomiędzy kodami moralnymi oraz moralnym dystansowaniem się a postawami wobec osób starszych. Czy osoby negatywnie nastawione wobec seniorów i mające tendencję do moralnego dystansowania się prezentują określony kod moralny?

2. AGEIZM

Stereotypy na temat osób starszych i w konsekwencji negatywne postawy wobec nich zostały ujęte przez Roberta N. Butlera w koncepcję ageizmu: seniorzy traktowani są jako niekompetentni, słabi, nieatrakcyjni, potrzebujący pomocy (Butler 1980: 8-11). Ageizm stawia się współcześnie na równi z seksizmem i rasizmem, jako trzeci największy „-izm” związany ze społecznymi uprzedzeniami, dyskryminacją i odrzuceniem ze względu na jakąś cechę (w tym przypadku – podeszły wiek) (Trempała, Zając-Lamparska 2007: 448).

Pomimo panującej powszechnie opinii o zmniejszającej się pozycji oraz wykluczeniu osób starszych w społeczeństwie, badacze nie są zgodni, które grupy wiekowe najbardziej dyskryminują seniorów. Część wyników wskazuje na brak związku pomiędzy wiekiem badanych a ageizmem (Nelson 2003: 221-224), inne zaś pokazują, że tendencje do ageizmu są większe w grupie osób młodych, które nie posiadają wiedzy na temat specyfiki okresu starzenia (Lucacel, Baban 2014: 156). Tak różne wyniki mogą być powodem zróżnicowanych metod badawczych lub nieodpowiedniego wyboru badanych czynników (Trempała, Zając-Lamparska 2007: 451).

Sami seniorzy często postrzegają swój wiek jako coś pozytywnego – czas na realizację marzeń, odpoczynek i przekazywanie wartości młodszemu pokoleniu (Łukomska, Wachowska 2008: 52-53).

3. KODY MORALNE

Teoria fundamentów moralnych opiera się na wykorzystaniu powiązań pomiędzy teorią ewolucji i obserwacjami antropologicznymi, przedstawiając koncepcję pięciu elementów składowych uniwersalnego szkicu ludzkiej moralności (Haidt 2014: 206). Na owe fundamenty składa się pięć kodów:

- Troska/krzywdą – opieka nad słabszymi oraz odczuwanie współczucia;
- Sprawiedliwość/oszustwo – adaptacyjne czerpanie korzyści ze współpracy;
- Lojalność/zdrada – budowanie i utrzymywanie koalicji;
- Świętość/degradacja – behawioralny system odpornościowy w obliczu zagrożeń o charakterze symbolicznym;
- Autorytet/władza – budowanie relacji w kontekście hierarchii społecznej (Haidt 2014: 180-205).

Fundamenty mają charakter wrodzony, tj. są „wbudowane, zorganizowane z góry, przed doświadczeniem” (Marcus 2004: 40) i razem tworzą matriksy moralne. Odzwierciedlają one polityczno-społeczne preferencje z kontinuum konserwatyzm-liberalizm – dla liberałów najważniejsze są dwa fundamenty: Troska i Spra-

wiedliwość, konserwatyści z kolei równie mocno cenią sobie wszystkie pięć fundamentów (Haidt 2014: 213-214).

4. MORALNE DYSTANSOWANIE

Współcześnie uwaga badaczy moralności skupiła się na zjawiskach związanych z nieetycznymi decyzjami oraz mechanizmami stojącymi za wyłączeniem osobistych matriksów moralnych. W klasycznym ujęciu Bandury (1986, za: Baron, Zhao, Miao, 2015: 108) moralna samoregulacja składa się z trzech modułów: *self-monitoring* (gdzie jednostka ocenia swoje działania), *self-judgemental processes* (zdarzenia oceniane są jako „dobre” lub „złe”) oraz *self-reactive mechanisms* (cenzura lub aprobata zachowań).

Moralne dystansowanie jest procesem poznawczym polegającym na wyłączeniu moralnej samoregulacji, co w efekcie pozwala jednostkom postępować niezgodnie z wyznawanymi wartościami (Baron, Zhao, Miao 2015: 107). Na jego obraz składają się: moralne usprawiedliwianie, stosowanie eufemizmów, używanie korzystnych porównań (przedstawianie zdarzeń jako mniej krzywdzących niż inne, bardziej niemoralne), przenoszenie oraz rozpraszenie odpowiedzialności, umniejszanie negatywnych konsekwencji, dehumanizacja ofiary, a także atrybucja winy (sprawcy postrzegają siebie jako ofiary, zmuszone do podjęcia swoich czynów np. w ramach prowokacji) (Bandura 1990: 29-42; Paciello i in. 2008: 1289-1290; Chudzicka-Czupała, Baran 2016).

5. PROBLEM BADAWCZY I GRUPA BADAWCZA

Badanie miało charakter eksploracyjny. Postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy istnieją związki pomiędzy fundamentami moralnymi a postawami wobec osób starszych?
2. Czy istnieją związki pomiędzy moralnym dystansowaniem się a postawami wobec osób starszych?

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą ankiety internetowej. Udział wzięły 302 osoby w wieku od wczesnej dorosłości do okresu senioralnego.

6. NARZĘDZIA

Badanie przeprowadzono za pośrednictwem ankiety internetowej za pomocą formularza Google. Wykorzystano metryczkę socjodemograficzną oraz trzy kwestionariusze: MFQ-PL do zbadania fundamentów moralnych, PLS dla postaw wobec osób starszych oraz Skalę do badania moralnego dystansowania się.

MFQ-PL

MFQ-PL to polska adaptacja kwestionariusza Moral Foundations Questionnaire. Współczynnik rzetelności α Cronbacha dla poszczególnych skal jest zadowalający, a jego rozkład dla poszczególnych skal przedstawia się następująco: troska/krzywda ($\alpha=0,70$), sprawiedliwość/oszustwo ($\alpha=0,63$), lojalność/zdrada ($\alpha=0,71$), auto-

rytet/kwestionowanie władzy ($\alpha=0,69$) oraz świętość/degradacja ($\alpha=0,84$) (Jarmakowski-Kostrzanowski 2014: 1).

KWESTIONARIUSZ POSTAW WOBEC LUDZI STARSZYCH

Zastosowano standardowe narzędzie Kwestionariusz Postaw wobec Ludzi Starszych P-LS N. Kogana w adaptacji J. Rembowskiego (1984: 149–152). Narzędzie składa się z 17 par stwierdzeń pozytywnych i negatywnych, z których badani wybierają po jednym z każdej pary. Ustosunkowują się wobec wybranego stwierdzenia na skali od 1 do 7 („nie zgadzam się całkowicie”, „całkowicie się zgadzam”) z wyłączeniem odpowiedzi środkowej. Na potrzeby badania elektronicznego połączono pary stwierdzeń w pojedyncze itemy o tożsamej treści problemowej, lecz przeciwnych stanowiskach na obu krańcach formatu odpowiedzi.

Kwestionariusz składa się z następujących podskal: problemów zamieszkiwania (A), towarzystwa ludzi starszych (B), stylów życia i wydajności (C), zależności od innych (D), gotowości do pracy (E), konfliktów między starymi i młodymi (F), podobieństw i różnic między starymi ludźmi (G), powierzchowności i cech osobowości (H). Obliczony współczynnik rzetelności wewnętrznej α -Cronbacha w poniższym badaniu wyniósł 0,76.

SKALA DO BADANIA MORALNEGO DYSTANSOWANIA SIĘ

Skala do badania moralnego dystansowania się Deterta, Trevino i Sweitzera w tłumaczeniu Chudzickiej-Czupały i Baran (2016, w druku) zawiera 24 itemy o pięciostopniowym formacie odpowiedzi. Narzędzie pozwala na obliczenie wyniku ogólnego oraz podskal: moralnego usprawiedliwiania, stosowania eufemizmów, korzystnego porównania, przeniesienia odpowiedzialności, rozproszenia odpowiedzialności, zniekształcenia konsekwencji zachowania, atrybucji winy oraz dehumanizacji ofiary. Rzetelność narzędzia (α Cronbacha) wynosi 0,85.

7. WYNIKI

Do analiz statystycznych wykorzystano program STATISTICA 12PL.

W badaniu udział wzięły 302 osoby, w tym 208 kobiet. Badani byli w wieku od 12 do 58 lat ($M=25,51$; $SD=9,35$), mieszkali w miastach do 150tyś. mieszkańców (40,4%), powyżej 150tyś. (28,15%), rzadziej powyżej 500tyś. (16,22%) lub na wsiach (15,23%). Badani częściej posiadali wykształcenie wyższe (42,38%) i średnie – maturalne (42,05%), niż ukończoną szkołę gimnazjalną (7,62%), ponadgimnazjalną (5,96%), czy podstawową (1,99%).

W zakresie częstotliwości kontaktu z osobami starszymi codzienny kontakt reprezentowała największa grupa badanych (31,79%), kolejno pod względem częstości: kilka razy w tygodniu (28,15%), raz, dwa razy w miesiącu (19,20%), raz w tygodniu (13,24%) oraz rzadziej niż raz w miesiącu (7,62%). Połowa badanych jest raczej zadowolonych z jakości kontaktu z osobami starszymi (50,00%), podobnie liczne są grupy w pełni zadowolonych respondentów (21,52%) oraz mających

mieszane uczucia (21,19%); mało liczne są grupy w pełni niezadowolone z jakości tych kontaktów (4,31%) i raczej niezadowolone (2,98%).

Wykonano testy mające na celu sprawdzenie normalności rozkładu zmiennych. Rozkładem normalnym charakteryzowała się wyłącznie zmienna wyniku ogólnego moralnego dystansowania się.

Przeprowadzono analizy korelacji pomiędzy kodami moralnymi, działaniami w zakresie moralnego dystansowania się a postawą wobec osób starszych. Wykazano wiele istotnych korelacji pomiędzy zmiennymi ($p < 0,05$), jednakże były one bardzo niskie i nie przekraczały wartości 0,3, za wyjątkiem ujemnej korelacji w pomiędzy zniekształcaniem konsekwencji a kodem troska/krzywda. Wyniki te zostały przedstawione w tabelach 1 i 2. Istnieją więc pewne tendencje wskazujące na wzajemne powiązania pomiędzy zmiennymi, lecz ich siła jest na tyle niska, iż nie pozwala na wyciąganie wniosków o zależności.

Tabela 1. Przedstawienie korelacji rang Spearmana badanych zmiennych; * $p < 0,05$

	Troska/ Krzywda	Sprawiedliwość/ Oszustwo	Lojalność/ zdrada	Autoritet/ Kwestionowanie	Świętość/ Degradacja	Wiek	Częstotliwość kontaktu	Jakość kontaktu
Moralne usprawiedliwianie	-0,17*	-0,08	0,21*	-0,02	-0,08	-0,08	0,05	0,06
Stosowanie eufemizmów	-0,19*	-0,18*	0,02	-0,07	-0,26*	-0,20*	-0,07	-0,03
Korzystne porównania	-0,26*	-0,23*	0,02	-0,05	-0,16*	-0,08	-0,06	-0,06
Przeniesienie odpowiedzialności	-0,12*	-0,05	0,10	0,06	0,01	-0,20*	0,08	0,05
Rozproszenie odpowiedzialności	0,06	-0,00	-0,03	-0,06	0,01	-0,31*	-0,02	-0,03
Zniekształcenie konsekwencji	-0,31*	-0,25*	-0,00	-0,00	-0,08	-0,11	-0,03	-0,02
Atrybucja winy	-0,29*	-0,16*	0,02	0,04	0,04	-0,18*	0,03	-0,04
Dehumanizacja ofiary	-0,14*	-0,06	0,04	-0,05	-0,04	-0,12*	0,02	0,00
Ogólne moralne dystansowanie się	-0,27*	-0,18*	0,08	-0,04	-0,10	-0,26*	0,01	0,01
P-LS_A	0,24*	0,18*	0,06	0,04	0,06	0,14*	0,12*	0,23*
P-LS_B	-0,08	-0,04	-0,03	-0,12*	-0,11	0,17*	-0,08	-0,03
P-LS_C	0,15*	0,13*	0,16*	0,07	0,09	0,19*	0,05	0,26*
P-LS_D	0,04	0,01	0,06	0,12*	0,08	0,06	-0,07	0,12*
P-LS_E	0,14*	0,04	0,04	0,04	0,09	0,14*	-0,02	0,16*
P-LS_F	0,13*	0,13*	0,20*	0,13*	0,14*	0,15*	-0,00	0,30*
P-LS_G	0,24*	0,19*	0,01	-0,01	-0,01	0,16*	0,02	0,23*
P-LS_H	0,15*	0,19*	0,16*	0,04	0,15*	0,05	0,06	0,28*
Ogólna postawa wobec osób starszych	0,22*	0,17*	0,14*	0,07	0,09	0,23*	0,06	0,35*
Wiek	-0,03*	-0,05	-0,04	-0,07	-0,05	1,00	0,10	0,12*
Częstotliwość kontaktu	-0,03	-0,06	-0,05	-0,09	-0,07*	0,10	1,00	0,14*
Jakość kontaktu	-0,04*	-0,08	-0,07	-0,11	-0,08	0,12*	0,14*	1,00

Tabela 2. Przedstawienie korelacji rang Spearmana badanych zmiennych; * $p < 0,05$

	P-LS_A	P-LS_B	P-LS_C	P-LS_D	P-LS_E	P-LS_F	P-LS_G	P-LS_H	Postawa wobec osób starszych
Moralne usprawiedliwianie	-0,04	0,09	0,07	0,06	-0,08	0,09	-0,00	0,07	0,07
Stosowanie eufemizmów	-0,21*	-0,01	-0,20*	-0,03	-0,15*	-0,07	-0,19*	-0,10	-0,22*
Korzystne porównania	-0,15*	-0,00	-0,07	0,03	-0,08	-0,04	-0,15*	-0,13*	-0,13*
Przeniesienie odpowiedzialności	-0,07	0,01	0,05	0,03	-0,03	0,06	-0,03	-0,05	-0,00
Rozproszenie odpowiedzialności	-0,07	-0,04	-0,04	0,01	-0,01	0,00	0,03	-0,01	-0,03
Zniekształcenie konsekwencji	-0,13*	-0,00	-0,05	-0,01	-0,10	-0,01	-0,20*	-0,04	-0,13*
Atrybucja winy	-0,28*	0,04	-0,06	0,06	-0,11	-0,01	-0,20*	-0,09	-0,15*
Dehumanizacja ofiary	-0,26*	0,12*	-0,11	-0,01	-0,14*	-0,08	-0,19*	-0,02	-0,16*
Ogólne moralne dystansowanie się	-0,26*	0,04	-0,11*	0,02	-0,17*	-0,01	-0,19*	-0,09	-0,17*

Dodatkowo wykonano porównania postaw wobec osób starszych pod względem płci. Wyniki zostały zaprezentowane w tabeli 3. Obserwuje się, iż kobiety osiągają istotnie wyższe wyniki w zakresie kodów moralnych troska/krzywda oraz sprawiedliwość/oszustwo, a także w zakresie percypowanej gotowości do pracy osób starszych. Mężczyźni zaś istotnie wyższe wyniki osiągają w zakresie kodów moralnych lojalność/zdrada, a w zakresie moralnego dystansowania się w moralnym usprawiedliwianiu, zniekształcaniu konsekwencji oraz ogólnym wyniku moralnego dystansowania się. Mężczyźni wykazywali się też wyższą częstotliwością kontaktów seniorami.

Tabela 3. Test U Manna-Whitneya dla badanych zmiennych względem płci. * $p < 0,05$

	Suma rang mężczyzn (N=94)	Suma rang kobiet (N=208)	U	Z popr.	p
Troska/Krywda	11474,50	34278,50	7009,50	-3,96	0,00*
Sprawiedliwość/Oszustwo	12144,50	33608,50	7679,50	-2,99	0,00*
Lojalność/Zdrada	15797,00	29956,00	8220,00	2,22	0,03*
Autorytet/Kwestionowanie	14458,00	31295,00	9559,00	0,31	0,76
Świętość/Degradacja	14730,50	31022,50	9286,50	0,70	0,49
Moralne usprawiedliwianie	18523,00	27230,00	5494,00	6,13	0,00*
Stosowanie eufemizmów	15556,00	30197,00	8461,00	1,89	0,06
Korzystne porównania	14194,50	31558,50	9729,50	-0,07	0,94

Przeniesienie odpowiedzialności	13616,50	32136,50	9151,50	-0,90	0,37
Rozproszenie odpowiedzialności	12922,00	32831,00	8457,00	-1,89	0,06
Zniekształcenie konsekwencji	16394,50	29358,50	7622,50	3,14	0,00*
Atrybucja winy	15587,50	30165,50	8429,50	1,94	0,05
Dehumanizacja ofiary	15309,50	30443,50	8707,50	1,53	0,13
Moralne dystansowanie się	16218,50	29534,50	7798,50	2,82	0,00*
P-LS_A	14146,50	31606,50	9681,50	-0,13	0,89
P-LS_B	15595,50	30157,50	8421,50	1,96	0,05
P-LS_C	15475,50	30277,50	8541,50	1,77	0,08
P-LS_D	13399,50	32353,50	8934,50	-1,20	0,23
P-LS_E	12322,50	33430,50	7857,50	-2,82	0,00*
P-LS_F	14750,00	31003,00	9267,00	0,73	0,47
P-LS_G	13984,00	31769,00	9519,00	-0,37	0,71
P-LS_H	15271,50	30481,50	8745,50	1,48	0,14
Postawa wobec osób starszych	14735,00	31018,00	9282,00	0,70	0,48
Częstotliwość kontaktu	15595,50	30157,50	8421,50	1,99	0,05*
Jakość kontaktu	15609,50	30143,50	8407,50	2,11	0,04

Tabela 4. prezentuje wyniki różnic w zakresie miejsca zamieszkania a częstotliwością kontaktu z osobami starszymi. Mieszkańcy wsi osiągają istotnie wyższe wyniki od mieszkańców miast powyżej 150 tys. mieszkańców ($p < 0,05$), obserwowalna jest także podobna tendencja wobec mieszkańców miast powyżej 500 tys. ($p < 0,1$), lecz nie jest ona istotna statystycznie. Różnica taka nie ujawnia się zaś wobec deklarowanej jakości kontaktu z osobami starszymi.

Tabela 4. ANOVA rang Kruskala-Wallisa dla częstotliwości kontaktu z osobami starszymi względem miejsca zamieszkania. $H(3, N=302)=12,75$ $p < 0,01$

	Wieś (N=46)	Miasto do 150tys (N=122)	Miasto powyżej 150tys (N=85)	Miasto powyżej 500tys (N=49)
Suma rang	8255,00	19626,50	11249,50	6622,00
Średnia rang (R)	179,46	160,87	132,35	135,14

W zakresie pozostałych zmiennych a miejsca zamieszkania obserwuje się różnice dla następujących zmiennych:

- Lojalność/Zdrada ($H(3, N=302)=12,42$ $p < 0,01$), gdzie mieszkańcy wsi ($R=180,68$) osiągają istotnie wyższe wyniki od mieszkańców miast powyżej 150 tys. ($R=138,28$ $p < 0,05$) oraz 500 tys. mieszkańców ($R=126,15$ $p < 0,05$). Mieszkańcy miast do 150 tys. ($R=159,89$) nie różnią się istotnie względem innych grup.
- Autorytet/Kwestionowanie ($H(3, N=302)=12,87$ $p < 0,01$), gdzie mieszkańcy wsi ($R=186,49$) osiągają istotnie wyższe wyniki od mieszkańców miast powy-

żej 150 tys. ($R=139,05$ $p<0,01$) oraz 500 tys. ($R=128,68$ $p<0,01$). Mieszkańcy miast do 150 tys. ($R=156,14$) nie różnią się istotnie względem innych grup.

- *Świętość/Degradacja* ($H(3,N=302)=15,85$ $p<0,01$), gdzie mieszkańcy miast powyżej 500 tys. ($R=113,15$) osiągają istotnie niższe wyniki od mieszkańców wsi ($R=171,08$ $p<0,01$) oraz miast do 150 tys. ($R=165,62$ $p<0,01$). Mieszkańcy miast powyżej 150 tys. ($R=142,75$) nie różnią się istotnie względem innych grup.

W zakresie pozostałych kodów moralnych, moralnego dystansowania się oraz postawy wobec osób starszych nie odnotowano takich różnic.

W celu określenia predykcji badanych zmiennych na kształtowanie się postaw wobec osób starszych przeprowadzono regresję wieloraką krokową, gdzie w piątym kroku określono istotny model predykcji ($F=20,441$ $p<0,001$). Predyktory wyjaśniają łącznie 21% wariancji zmiennej zależnej. Istotny wpływ mają: troska/krzywda ($\beta=0,27$; $t=5,02$; $p<0,01$; jakość kontaktu ($\beta=0,26$; $t=4,97$; $p<0,01$); stosowanie eufemizmów ($\beta=-0,20$; $t=-3,68$; $p<0,01$); moralne usprawiedliwianie ($\beta=0,18$; $t=3,30$; $p<0,05$).

8. Dyskusja wyników.

Zarówno wynik całościowy skali do badania moralnego dystansowania się, jak i poszczególne jego podskale korelują ujemnie przede wszystkim z fundamentami troska/krzywda i sprawiedliwość/oszustwo, a więc tymi z fundamentów, które łączą osoby o poglądach prawicowych i lewicowych. Moralne dystansowanie się ma związek nie tyle z ogółem wyznawanych wartości, co z tymi z nich, które dotyczą otaczania opieką słabszych i sprawiedliwego podziału ról społecznych. Jedyna dodatnia korelacja ujawnia się w związku moralnego usprawiedliwiania z fundamentem lojalność/zdrada – być może chęć utrzymania lojalności wobec grupy rodzinnej czy społecznej może skłaniać jednostkę do usprawiedliwiania nieetycznego zachowania.

pozytywna postawa wobec osób starszych koreluje z fundamentami troska/krzywda, sprawiedliwość/oszustwo oraz lojalność/zdrada. Osoby starsze, z założenia słabsze i wymagające opieki, są pozytywniej postrzegane przez tych badanych, którzy wykazują wyższe wyniki przywiązania do fundamentu opisującego troskę o słabszych, zapobieganie krzywdzie i niesprawiedliwości. Przekonanie o tym, że model funkcjonowania społecznego, w którym młodszy są winni starszym opiekę, opiera się na sprawiedliwości może stanowić takie rozumienie fundamentu sprawiedliwość/oszustwo, które domaga się prezentowania pozytywnej postawy wobec seniorów. Przywiązanie badanych do fundamentu lojalność/zdrada może skutkować takim traktowaniem osób starszych, które będzie wyrazem solidarności i lojalności z własną grupą – przede wszystkim rodziną.

Fundament świętość/degradacja jako jedyny łączy się częstotliwością kontaktów z osobami starszymi. Nakaz dbania o starszych członków rodziny, szanowania rodziców i odwiedzania ich jest nieraz postrzegany w kategoriach nakazu etycznego czy wręcz religijnego – wśród przykazań dekalogu pojawia się zapis sugerujący, iż opieka wobec starszych jest jednym z obowiązków człowieka bogobożnego. Być

może więc osoby prezentujące przywiązanie do wartości duchowych czy religijnych czują silniejszą konieczność podtrzymywania kontaktu z seniorami.

Postawa pozytywna wobec osób starszych koreluje ujemnie z moralnym dystansowaniem się. Biorąc pod uwagę profil badanej grupy można przypuszczać, iż dobre traktowanie seniorów prawdopodobnie częściej jest zgodne z szeroko rozumianym zinternalizowanym systemem wartości społeczeństwa, więc nie wymaga ono zabiegów poznawczych – dopiero zachowanie niezgodne z tym standardem może owocować potrzebą moralnego dystansowania się.

Dodatni związek pozytywnej postawy wobec osób starszych z jakością kontaktu z nimi interpretować można dwutorowo. Z jednej strony osoba mająca dobre doświadczenia w kontakcie z seniorami może prezentować ogólnie bardziej pozytywną postawę wobec starszych, z drugiej zaś strony deklarowanie i przejawianie pozytywnej postawy wobec starszych może zwrotnie skutkować odczuwaniem lepszej jakości w kontaktach z nimi – poprzez traktowanie seniorów z życzliwością, wyrozumiałością i cierpliwością jednostka odczuwa mniej stresu nawet w problematycznych kontaktach z osobami starszymi i ogólnie ocenia jakość kontaktu jako wysoką.

Wiek badanych koreluje dodatnio z postawą wobec osób starszych, można zatem założyć, że mniejsza różnica pokoleniowa może ułatwiać wzajemne zrozumienie osób dojrzałych i starszych. Z drugiej strony, seniorzy lepiej i z większym szacunkiem traktują osoby dojrzałe niż młodych dorosłych i przez to, zwrotnie, ich obraz w oczach osób młodych może być gorszy niż w gronie osób bardziej zbliżonych do nich wiekiem.

9. DALSZY KIERUNKI BADAŃ I IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

Uzyskane wyniki wykazały niskie istotne statystycznie związki pomiędzy moralnym dystansowaniem a postawami wobec osób starszych. Mając na uwadze spadek znaczenia seniorów w społeczeństwach zachodnich można zastanowić się nad zbadaniem zagadnienia izolacji i dyskryminacji tej grupy poprzez przeprowadzenie badań postaw utajonych, gdzie aprobaty społeczna nie odgrywa roli zmiennej zakłócającej.

Drugim proponowanym kierunkiem badań jest porównanie postrzegania osób starszych przez młodych dorosłych z postrzeganiem młodych dorosłych przez seniorów. Zbadane korelaty mogłyby posłużyć za pomost porozumienia pomiędzy tymi grupami.

Badanie wykazało, iż stosowanie eufemizmów jest negatywnym predyktorem pozytywnej postawy wobec starszych, dlatego istotne jest zaprojektowanie i prowadzenie kampanii, warsztatów i innych oddziaływań społecznych nakierowanych na podmiotowe traktowanie osób starszych, szczególnie w zakresie słownictwa i budowanych wypowiedzi na temat seniorów.

LITERATURA

- Bandura, A. (1990), Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of social issues* 46(1) 27-46.
- Baron, R. A., Zhao, H., Miao, Q. (2015), Personal Motives, Moral Disengagement, and Unethical Decisions by Entrepreneurs: Cognitive Mechanisms on the "Slippery Slope", *J Bus Ethics* 128.
- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Butler, R. N. (1980). Ageism: A forward. *Journal of Social Issues*, 36.
- Chudzicka-Czupała, A., Baran, L. (2016), Skłonność do moralnego dystansowania się studentów a ich intencje nieuczciwego zachowania się i reakcji na nieuczciwość akademicką innych *Chowanna*, 2, 267-288.
- Kilian, M. (2004), Źródła ageizmu i jego przejawy we współczesnym świecie, *Gerontologia Polska*, 12(3).
- Haidt, J. (2014), Prawy umysł. Dlaczego dobrych ludzi dzieli religia i polityka?, *Wydawnictwo Smak Słowa*.
- Jarmakowski-Kostrzanowski, T. (2014), Polska Adaptacja Kwestionariusza Moral Foundations Questionnaire (MFQ-PL)- wstępne wyniki, [online]: https://www.researchgate.net/publication/266394141_Polska_Adaptacja_Kwestionariusza_Moral_Foundations_Questionnaire_MFQ-PL-_wstepne_wyniki [dostęp: 05.02.2016];
- Lucacel, R., Baban, A. (2014), Young peoples' perspective regarding aging, *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal*, 8(2).
- Łukomska, A., Wachowska, J. (2008), Seniorzy o swojej starości, *Gerontologia Polska*, 16(1).
- Marcus, G. (2004), *The birth of the mind*, New York: Basic Books.
- Nelson, T. D. (2003), *Psychologia uprzedzeń*, GWP.
- Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Lupinetti, C., Caprara, G. V. (2008), Stability and Change of Moral Disengagement and Its Impact on Aggression and Violence in Late Adolescence, *Child Development*, 78 (5).
- Rembowski, J. (1984). *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trempała J., Zając-Lamparska L. (2007), Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe, *Przegląd Psychologiczny*, 50(4).